

Elke dag moet een kijkdag zijn

Terugkijken op de
Prins Alexander Stichting
en de
Piet Oostschool

Di-Lan Sun

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1
Van halfblinden naar zwakzienden

Hoofdstuk 2
De PAS

Hoofdstuk 3
Het gedachtegoed van Piet Oost

Hoofdstuk 4
De school

Hoofdstuk 5
Het internaat

Hoofdstuk 6
Na 1977

Verantwoording

Literatuurlijst

**Apprendre à voir est le plus long
et le plus difficile de tous les arts**

Edmond de Goncourt.

1

Van halfblinden naar zwakzienden

In december 1808 krijgen voor het eerst in Nederland drie jonge blinde kinderen les in rekenen, schrijven en aardrijkskunde. Het is het begin van het onderwijs aan blinden en slechtzienden in ons land en ook de eerste activiteit van het Instituut tot Onderwijs van Blinden. Elders in Europa wordt er dan al les gegeven aan mensen die niets kunnen zien.

Met vallen en opstaan worden blinden in Amsterdam klaargestoomd voor een plek in de samenleving. Het instituut wil de kinderen of kwekelingen, zoals ze in die dagen wel worden genoemd, opleiden tot 'volwaardige medeburgers en nuttige leden van de maatschappij'. Dat blijkt geen gemakkelijke klus. In de negentiende eeuw is het voor 'gewone' burgers al een hele toer zich staande te houden. Economische malaise, mislukte oogsten en slechte hygiëne eisen hun tol. Zeker voor mensen met een handicap. Het instituut weet toch het hoofd boven water te houden, mede door nieuwe inzichten over onderwijs en maatschappelijke vorming. Zo komt de directeur van het instituut in 1843 met een nieuw onderwijsplan. Daarin staat hoe kinderen op een betere wijze klaargestoomd kunnen worden voor een beroep. Dat is hard nodig, want ondanks alle inspanningen zijn er in het midden van de negentiende eeuw nog veel blinden aangewezen op de armenzorg. Daarom wordt er ook een nieuw instituut opgericht; het Gesticht voor Volwassen Blinden. Het is

een plek voor jongvolwassenen die uitgeleerd zijn op het gewone instituut, maar toch nog zorg nodig hebben.

Aan het eind van de negentiende eeuw verandert er veel. Allereerst is de uitvinding van het brailleschrift een meer dan belangrijke stap in het onderwijs aan mensen met een oogafwijking. Het blindeninstituut werkt er vanaf 1843 mee. Daarnaast zijn er ook allerlei maatschappelijke veranderingen van invloed op de positie van blinden en slechtzienden. Zo worden de leefomstandigheden flink verbeterd. Het drinkwater wordt veel schoner waardoor allerlei besmettingen tot het verleden behoren. Maar nog belangrijker is de stap voorwaarts die de oogheekunde maakt. In Nederland speelt hoogleraar F. C. Donders daar een grote rol in. Hij richt niet alleen het eerste oogziekenhuis op in ons land, maar zorgt ook voor de opleiding van veel goede oogartsen die op hun beurt weer praktijken in alle delen van Nederland opzetten.

Het aantal blinden neemt af, maar er is nog genoeg te doen. Het gonst van de activiteiten. Zo wordt in 1880 de Prins Alexander Stichting (PAS) opgericht. Het internaat in Bennekom is bedoeld om blinde kleuters klaar te stomen voor onderwijs aan het blindeninstituut. De oprichting is, zoals bijna alle initiatieven in die tijd, een particuliere aangelegenheid. De rol van de overheid als subsidieverstrekker is miniem.

Er zijn meer instellingen voor mensen met een visuele handicap die in die jaren het levenslicht zien. Zo wordt ook een organisatie opgericht die zich het lot der blinden aantrekt. In de volksmond heet de stichting Het Lot. Verder komen er naast het blindeninstituut in Amsterdam meer plekken in ons land waar onderwijs aan blinden wordt gegeven.

In 1892 wordt geëxperimenteerd met een klasje voor slechtziende kinderen. Die worden 'halfblinden' genoemd. Het

blindeninstituut maakt dan zelf al onderscheid tussen volkomen en onvolkomen blindheid. Het experiment wordt niet zozeer door onderwijsmotieven ingegeven. „De handhaving van orde en tucht onder de Blinden wordt aanmerkelijk bezwaard, wanneer er temidden van hen één of meerderen zijn, die nog genoeg zien, om, hetgeen rondom hen gebeurt, door het gezicht waar te nemen”, laat het bestuur van het instituut weten in een schrijven waarin het hamert op de wenselijkheid voor speciale klassen voor deze categorie leerlingen. De proef is uniek voor Europa. Alleen in Parijs zijn er rond 1890 scholen voor kinderen die nog net iets kunnen zien.

Ondanks het unieke karakter van het schooltje in de Amsterdamse Jacob van Campertstraat wordt het project geen succes. Financieel is het klasje een bodemloze put en op steun van organisaties en de gemeente Amsterdam hoeft niet te worden gerekend. In 1894 is het alweer gedaan met de school voor halfblinden. Slechts veertien kinderen hebben er, zonder noemenswaardig succes, onderwijs gevolgd. De inboedel wordt bij opbod verkocht.

Elders in de wereld gaan de ontwikkelingen rond het onderwijs aan slechtzienden door. In 1908 wordt in Londen de eerste sight saving class geopend. Het idee is simpel. Er wordt uitgegaan van wat de leerlingen nog kunnen zien, de zogeheten restvisus. Getracht wordt de oogafwijking niet te verergeren door het onderwijs niet te inspannend te maken. Het resterende gezichtsvermogen moet immers worden gespaard. Kinderen krijgen de normale lesstof en zitten in veel gevallen met goedziende kinderen in de klas. Alleen bij de lees- en schrijflessen zitten de slechtzienden apart. Er is een speciaal lokaal met veel licht, duidelijke schoolborden en apart lesmateriaal, zoals boekjes met grote letters. De sight saving classes worden een succes. In Engeland groeien

ze als paddestoelen uit de grond en ook Amerika omarmt het fenomeen, net als Duitsland en Frankrijk. In Nederland blijft het angstig stil. Dat heeft waarschijnlijk te maken met het mislukte project in de Amsterdamse Jacob van Campertstraat. Maar ook economische redenen spelen een rol. Aan het begin van de twintigste eeuw trekken de particulieren zich stilaan terug uit de armenzorg. Er komt een Armenwet, waarin de overheid een iets grotere rol voor zichzelf opeist, maar aan de verstrekking van subsidie zitten wel eisen en voorwaarden. In 1916 doet een staatscommissie onderzoek naar de noodzaak van blindenzorg. Na drie jaar onderzoek is de conclusie dat de groep blinden te klein is om er een zorgsector voor te creëren. Een harde conclusie, maar het is wel de eerste keer dat de Nederlandse staat daadwerkelijk interesse toont in blinden en slechtzienden.

Er zouden 2370 blinden zijn en 1440 halfblinden, volgens de commissie. Die vraagt zich af of de 1440 halfblinden wel nut ondervinden van speciaal op hen gericht onderwijs. In het onderzoek legt de commissie dan ook de vraag voor aan een aantal vooraanstaande medici. De antwoorden lopen flink uiteen. Zo denkt een aantal artsen dat een groot gedeelte wel terecht kan in het gewone onderwijs, mits de klassen niet te groot zijn. Een enkeling wil speciale klassen of een centraal gelegen instituut. Dr. Adriaan van Voorthuijsen, toen schoolarts in Groningen en later vooral bekend als Rijksinspecteur voor het Buitengewoon Lager Onderwijs, komt als enige met een afgewogen oordeel. Hij voorziet dat de kinderen onderwijstechnisch misschien wel geholpen zijn met aparte klasjes of scholen, maar dat het zeer de vraag is of de kinderen er echt profijt van zouden hebben. „Op de gewone school moeten zij zich aanpassen aan de voor hun ongunstige omstandigheden. Deze oefening zal echter in hun latere leven van onschatbare waarde voor hen zijn, daar zij zich

dan op allerlei manieren leren redden”, schrijft hij. De commissie is het met de zienswijze van Van Voorthuysen eens.

Begin jaren dertig wordt er stilaan toch anders gedacht over de positie van halfblinde kinderen in het onderwijs. Vooral de Prins Alexander Stichting meldt een toename van halfblinden. Hoewel het internaat bedoeld is voor blinde kleuters, selecteert men ruimhartig en kunnen dus ook kinderen die nog iets zien terecht op de PAS.

Ook de bekende pedagoog Anton Schreuder verdiept zich in de kwestie. In 1933 wijst hij erop dat er een groep kinderen is die tussen wal en schip zit. Vanwege hun ‘gezichtsgebrek’ kunnen ze het onderwijs op een gewone school niet volgen, ook niet met mogelijke aanpassingen en extra hulp. Maar de groep leerlingen ziet weer te goed om opgenomen te worden in een blindeninstituut. Schreuder pleit in een artikel in het Tijdschrift voor Orthopedagogiek voor aparte afdelingen binnen de blindeninstituten voor deze ‘zwakzichtigen’.

In 1936 start het Instituut tot Onderwijs aan Blinden met een klas voor halfzienden, zoals de kinderen dan genoemd worden. Twee jaar later volgt de Prins Alexander Stichting. Piet Oost, een jonge onderwijzer, ontwikkelt daar een heel eigen visie op onderwijs aan zwakzienden. Zijn uitgangspunt: slechtzienden zijn zienden.

2

De PAS

In 1878 is Parijs gastheer van een belangrijke, internationale conferentie waarbij haast alle blindeninstituten aanwezig zijn. Niet alleen worden daar afspraken gemaakt over een internationaal en uniform braillesysteem, ook is het congres de aanzet tot de oprichting van de Prins Alexander Stichting.

Tijdens het congres gaan er stemmen op om zogeheten voorscholen te stichten. Daar zouden blinde kleuters voorbereid moeten worden op het leven en onderwijs op een blindeninstituut. De bedenkers hebben een systeem voor ogen dat is te vergelijken met de huidige kleuterschool, of de Duitse Kindergarten waar in die dagen normaal ziende kleuters naartoe gaan. In het jaarverslag over de eerste jaren schrijft de PAS zelf dat het gaat om een voorschool „waar jeugdige blinden van iedere geloofsbelijdenis, bij het genot van een gezonden grond, onder vrouwelijke leiding voorbereid konden worden voor het eigenaardig onderwijs dat hun toestand vereischt.”

De Amsterdamse vrijmetselaarsloge La Bien Aimée zet de schouders onder het project. Er wordt binnen no-time een vereniging uit de grond gestampt en een villa aangekocht. Die staat in Bennekom en luistert naar de naam ‘Midden-Eng’. Prins Alexander wordt de beschermheer van het ‘gesticht’.

Op 30 november 1880 is de opening. De PAS-bevolking bestaat

dan uit vier kinderen die toevertrouwd zijn aan de zorgen van directrice Vernij. Zij zal het internaat ruim twintig jaar leiden.

De PAS is in de beginjaren eigenlijk bedoeld voor kinderen tot zes jaar, maar met die leeftijdsbepaling wordt al snel de hand gelicht. Zo vinden oudere kinderen met een zwakke gezondheid en zieke kinderen er ook onderdak. In de buitenlucht kunnen ze aansterken.

Dat er met de in de statuten vastgelegde criteria wordt gerommeld, heeft een aantal oorzaken. In Midden-Eng kunnen 25 kinderen worden opgevangen, maar dat aantal haalt de PAS niet. Allereerst vallen de kleuters in die dagen niet onder enige vorm van leerplicht. De blinden worden veelal thuis gehouden. Aan de andere kant is er ook nauwelijks iets bekend over het aantal kinderen dat, statutair gezien, in aanmerking zou kunnen komen voor plaatsing op de PAS. Als de Vereniging tot Verbetering van het Lot der Blinden het ministerie van Binnenlandse Zaken om cijfers over het aantal blinde kinderen vraagt, komen die er wel. Maar ze zijn zo incompleet dat de PAS eigenlijk niet veel wijzer wordt.

De stichting moet dus zelf onderzoek doen. Gemeenten en stadsbesturen worden benaderd met het verzoek om ouders van blinde kinderen te informeren over de PAS. Daarnaast verschijnen er publicaties waarin het bestuur de PAS aanbeveelt. In 1880 is de toon tegenover ouders en verzorgers behoorlijk hard en belerend. Zo wordt gesteld dat het voor het kind het beste is dat het zo snel mogelijk bij de ouders wordt weggehaald om verwennerij te voorkomen. Hoe langer het blinde kind thuis is, hoe meer werk het wordt om „de vertroetelde, onzindelijke, onbeholpen en volkomen onontwikkelde kinderen vatbaar te maken voor het onderwijs”, schrijft het bestuur. In publicaties worden de blinde kleuters die niet naar de PAS worden gestuurd afgeschilderd als

‘zwakke diermenschjes’, die de gezonde leefomgeving van het internaat moeten ontberen.

Ondanks alle inspanningen – ook geneeskundigen worden aangeschreven – wil het met het aantal aanmeldingen niet erg vlotten. Ook niet als in 1895 de leeftijdsgrens voor toelating wordt verhoogd naar negen jaar. In 1900 lijkt de PAS terug bij af. Er zitten dan vier kinderen in de Bennekomse villa, net als bij de start in 1880.

In 1911 verhuist de Prins Alexander Stichting naar Huis ter Heide. Het statige pand aan de Prins Alexanderweg zal tot de sluiting in 1989 de thuishaven blijven van het internaat. De verhuizing mag, gezien de onderbezetting in de eerste twintig jaar van het bestaan, een verrassing heten. Maar vanaf 1901 gaat het bergopwaarts met het aantal plaatsingen. In 1907 zitten er 23 kinderen op het internaat.

In Huis ter Heide groeit de PAS-bevolking snel. In 1920 wonen er 32 kwekelingen. Opvallend is ook dat er steeds meer halfblinden geplaatst worden.

In de jaren '20 van de vorige eeuw raakt het onderwijs in een stroomversnelling. Bij wet wordt het onderwijs aan zwakzinnige kinderen geregeld. Het Buitengewoon Lager Onderwijs is voor ‘kinderen met ziels- of lichaamsgebreken’. In 1923 worden scholen voor blinden, doven en slechthorenden opgenomen in de wet. Voor de PAS betekent dit dat er opnieuw een behoorlijke aanwas van kwekelingen aankomt. Met het Instituut voor Onderwijs van Blinden wordt afgesproken dat de PAS voortaan het lager onderwijs gaat regelen. De specifieke vakopleidingen blijven in Amsterdam.

De PAS laat vanaf 1926 ook zwakzinnige blinden toe. Dat houdt wel in dat er gebouwd moet worden op het terrein. Het

gezamenlijk huisvesten van blinden en zwakbegaafde blinden stuit meer en meer op problemen. Daarom wordt het Prinses Juliana Paviljoen gebouwd. De toenmalige kroonprinses opent het gebouw in 1932 zelf.

Intussen komt er steeds meer belangstelling voor onderwijs aan halfblinden. Terwijl er elders in Europa en de Verenigde Staten al veel sight saving classes zijn, is die hele ontwikkeling aan ons land haast onopgemerkt voorbij gegaan. Begin jaren dertig groeit de interesse toch weer. Dat resulteert in de vorming van een slechtzienendenklasje op de Mr. H.P. van Heukelom Stichting in Haren. De PAS opent daar in 1935 een dependance waar onderwijs wordt gegeven aan zwakbegaafden. Een jaar later start de klas voor zwakzienden. Gezegd dient te worden dat deze klas weinig te maken heeft met de sight saving classes die tot de jaren dertig zeer populair waren. Oogheekundigen kijken omstreeks 1930 anders aan tegen het fenomeen. Dat komt door nieuwe inzichten over het gebruik van de ogen. Ging men er eerst vanuit dat de restvisus alleen gespaard kon worden door de ogen zo weinig mogelijk inspanning te laten verrichten, in de jaren dertig wordt daar anders over gedacht. En dat betekent dat slechtzienenden ook op een andere manier onderwijs kunnen krijgen.

In 1938 krijgt ook Huis ter Heide een eigen zwakziendenklas en weer een jaar later wordt er eentje in gebruik genomen in Huizen bij het blindeninstituut.

Die klas in Huis ter Heide wordt haast volledig op initiatief van leraar Piet Oost uit de grond gestampt. In 1941 zet hij voor het eerst zijn visie over onderwijs aan slechtzienenden op papier. Het Tijdschrift voor Orthopedagogiek (toen nog Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs) publiceert dit artikel. De Tweede Wereldoorlog is dan uitgebroken. De PAS kan lang in betrekkelijke

rust doorwerken. Wel krijgt de stichting te maken met een beslaglegging op een deel van het vermogen. Dat heeft te maken met de weerzin die de Duitse bezetter heeft tegen vrijmetselaars. Dat kost de PAS een ton. In 1944 vorderen de Duitsers het terrein van de PAS aan de Prins Alexanderweg. De leerlingen worden ondergebracht in Huizen bij het blindeninstituut.

De oorlogsjaren hebben de ontwikkeling van het slechtziendenonderwijs behoorlijk opgehouden. Pas in 1949 wordt er echt werk van gemaakt. Vooral hoogleraar Van Houte speelt een belangrijke rol in de nieuwe koers die de PAS gaat voeren. Hij heeft dan zijn sporen al verdiend in het buitengewoon onderwijs. Zo is hij van 1937 tot 1947 hoofdinspecteur. In de oorlogsjaren vreest Van Houte een algehele deportatie van gehandicapte kinderen. Hij is ervan op de hoogte dat zoiets eerder al in Nazi-Duitsland is voorgevallen. Om een deportatie in ons land te voorkomen, zorgt hij er voor dat alle instituten hun administratie met gegevens over de pupillen laten verdwijnen. Met deze actie komt Van Houte behoorlijk in de problemen. Hij moet zelfs onderduiken. Na de oorlog wordt hij voor deze daad van verzet overigens wel geëerd.

In 1949 organiseert Van Houte – hij is inmiddels benoemd tot hoogleraar – een groot congres waar ook aandacht is voor onderwijs aan slechtziende kinderen. Er blijkt veel interesse te zijn voor dit onderwerp. Het bestuur van de PAS vraagt Van Houte adviseur te worden. Hij start meteen een onderzoek naar wat de kinderen die op de PAS verblijven eigenlijk nog zien. Het blijkt de opmaat te zijn voor een grote reorganisatie binnen de drie stichtingen. Het blindeninstituut in Huizen gaat zich ontfermen over alle blinde kinderen. De meervoudig gehandicapte blinde en slechtziende kinderen vinden een plek in Haren en de slechtzienden worden ondergebracht op de PAS in Huis ter Heide.

De drie instanties richten een speciale exploitatiemaatschappij op om het gezamenlijke beheer goed te regelen.

Piet Oost, inmiddels terug uit Indonesië, wordt directeur in Huis ter Heide. In 1951 opent de vernieuwde PAS de deuren.

3

Het gedachtegoed van Piet Oost

In 1941 verschijnt in het Tijdschrift voor Bijzonder Onderwijs een groot artikel over onderwijs aan zwakzienden. De auteur is Pieter Sijbrand Nicolaas Oost, dan al een aantal jaren onderwijzer op de Prins Alexander Stichting. Hij ontvouwt in het stuk zijn visie over hoe onderwijs aan kinderen met een beperkt gezichtsvermogen zou moeten zijn.

Het onderwijs aan slechtzienden staat in de jaren voor de Tweede Wereldoorlog op een keerpunt. In 1934 verschijnt er een Engels rapport waarin er behoorlijk wat kritiek is op de sight saving classes. Het onderwijs dat kinderen daar krijgen is erop gericht dat ze hun ogen niet te veel belasten. Alleen zo kan de restvisus behouden blijven, is de overtuiging. Medici denken daar na 1930 heel anders over, vandaar dat het fenomeen sight saving class behoorlijk onder vuur komt te liggen. Oost deelt die kritiek. Zo zegt hij in een interview in 1981: „Het gaat als met wandelen. Als je wandelt, worden je voeten moe; ze worden er niet zwakker door. Integendeel. Doe dat nu ook met het oog. Ga dat gebruiken, oefenen. Dan treedt er wel een moeheid op, maar dat is op zich niet erg. Het visuele functioneren wordt beter.”

Als Oost in 1938 in dienst treedt bij de PAS merkt hij dat sommige kinderen in het Prinses Juliana Paviljoen braille met hun ogen

lezen. Hij trekt de conclusie dat hij met ziende kinderen te maken heeft die gewoon boeken zouden kunnen lezen. Oost bedenkt dat het dan geen zin heeft om hen hetzelfde onderwijs te geven als blinden en begint zich te verdiepen in het onderwijs aan kinderen met een beperkt gezichtsvermogen. Allereerst bestelt hij het Engelse rapport over de sight saving classes en gaat met de uitkomsten ervan aan de slag. Maar hij kijkt ook naar de manier waarop in Duitsland onderwijs wordt gegeven aan kinderen met een beperkt gezichtsvermogen.

Oost begint met zelf lesmateriaal te ontwikkelen. Zo maakt hij zijn eigen topografische kaarten, vertelt hij in 1981. „Dat waren heel eenvoudige kaarten van Nederland. Groen is altijd gras, geel is altijd zand, groen is altijd laag, geel is altijd hoog, blauw is altijd water.”

Hij gaat ook met zijn klas op pad, of „de omgeving verkennen”, zoals hij zelf zegt. Oost leert de kinderen kijken, de ogen echt gebruiken, en dat is in die tijd tamelijk vernieuwend in ons land. Oost legt de nadruk op het kijken. Het bewust gebruiken van de ogen, ook al zijn ze nog zo slecht.

Al doende ontwikkelt hij zijn visie verder. Zo merkt hij dat de kinderen moeite hebben met het interpreteren van symbolen. Volgens hem is dat een vaardigheid die zienden spelenderwijs leren. Kinderen die niet gewend zijn te kijken, moet dat worden aangeleerd. „Dat was voor mij het bewijs dat als je tegen een ding aankijkt, je dan nog niet in staat bent de afbeelding van dat ding te herkennen, vooral niet als je dat niet hebt geleerd”, zegt hij. Daarom leert hij de kinderen „plaatjes kijken”, zoals hij het zelf noemt.

In 1939 moet Oost vanwege de politieke spanningen in Europa het leger in. Als de Duitsers in mei 1940 Nederland binnenvallen,

wordt het leger niet veel later gedemobiliseerd. Oost kan zijn werk op de PAS weer, zo goed en zo kwaad als dat kan in oorlogstijd, oppakken. Hij publiceert in 1941 het artikel waarin hij zijn toekomstvisie voor het slechtziendenonderwijs na de oorlog uiteen zet.

Oost maakt het meteen zonneklaar: de zwakziende is een ziende en dat vergt ander onderwijs dan het blindenonderwijs. En het zijn niet alleen de leerlingen met een ruime restvisus die slechtziendenonderwijs moeten krijgen. Hij schrijft: „Wij zijn van mening dat kinderen, die te weinig zien om het normale onderwijs te volgen, doch te veel om tot 'de blinden' gerekend te worden, een wezenlijk andere vorming moeten ontvangen dan blinden. Ten eerste is dit van groot belang voor den zwakziende zelf, ten tweede is dit in sociaal opzicht aanbevelenswaardiger, daar toch bij verwaarlozing van de gezichtsrest de maatschappij aan het einde van de leertijd een (kunstmatige) blinde méér moet opnemen.”

Het onderwijs moet zo normaal mogelijk zijn, betoogt Oost in het vervolg van het artikel. Maar er mag niet voorbij worden gegaan aan de specifieke eisen die het onderwijs aan slechtzienden met zich meebrengt. Zo moet het resterende gezichtsvermogen blijvend worden getraind. En daar kan niet vroeg genoeg mee worden begonnen. Hij beschrijft hoe belangrijk het is dat de kinderen leren om naar plaatjes te kijken. Volgens Oost is de training prima te integreren in het onderwijs. Zelf noemt hij geschiedenis en aardrijkskunde als voorbeeld.

Oost pleit ervoor een oogarts nadrukkelijk bij het onderwijsproces te betrekken. „Hij moet van iedere leerling het blikveld onderzoeken, hij moet nagaan of het gebrek van zulk een aard is dat er, na verloop van tijd, kans bestaat op achteruitgang van gezichtsvermogen door oorzaken van 'binnen uit.’”

Ook moet de arts nauw samenwerken met de onderwijzers. Van de leraren wordt verwacht dat ze goede kennis hebben van de werking van het oog. „De ‘kweekschoolkennis’ is hier zeker niet toereikend”, waarschuwt hij.

De rol van de oogarts is ook belangrijk als het om andere aspecten van het onderwijs gaat. Zo vindt Oost lichamelijke oefening erg belangrijk voor de ontwikkeling van de zwakziende. Wel moet rekening gehouden worden met de oogafwijking. „Springen, lang of plotseling bukken kan nadelige invloed uitoefenen op de gezichtsrest. De oefeningen moeten derhalve een zo rustig mogelijk verloop hebben”, vindt hij.

Ook moet er veel ruimte zijn voor handenarbeid. Kinderen moeten leren „handig” te worden. Volgens Oost hebben slechtziende kinderen daar veel meer tijd voor nodig dan goedziende kinderen. Lichamelijke oefening en handenarbeid zijn twee onderdelen die in het blindenonderwijs al een zeer belangrijke positie innemen. Omdat iedere oogafwijking anders is, ontkom je er tenslotte niet aan het onderwijs individueel aan te bieden, betoogt Oost.

Het moge duidelijk zijn dat het artikel goed doortimmerd is. Oost beschrijft zelfs van welk lettertype en van welke grootte het lettercorps moet zijn, willen slechtzienden het lesmateriaal goed kunnen lezen. Ook gaat hij in op de lessenaars die gebruikt dienen te worden

Blijft alleen nog de vraag staan, hoe het onderwijs moet worden aangeboden. Eigenlijk is Oost fel gekant tegen het onderbrengen van het slechtziendenonderwijs bij het blindenonderwijs. Hij heeft zich ooit laten ontvallen zich helemaal niet op zijn gemak te voelen bij blindenonderwijzers. In 1941 verpakt hij het zo: „Belangrijker is hier de vraag of het raadzaam is de zwakzienden in het blindeninstituut onder te brengen. Ook hier zijn de meningen

verdeeld, doch de opinie dat er een scheiding moet bestaan tussen blinden en zwakzienden, begint in binnen- en buitenland veld te winnen. De huisvesting van blinden en zwakzienden in één gebouw brengt, vooral buiten de schooluren, bezwaren met zich mee. De zwakzienden nemen een superieure houding aan tegenover hun blinde speel- en huisgenoten. Het spreekwoord van den eenoog in het land der blinden is hier alleszins van toepassing. De zwakzienden zijn in alles vooraan en laten zich onwillekeurig daarop vóórstaan. Het samenzijn kan voor de zwakzienden meerderwaardigheidsgevoelens, voor de blinden gevoelens van inferioriteit met zich meebrengen.”

Slechtziendenonderwijs geïntegreerd in het normale onderwijs is volgens Oost het meest wenselijke. Hij baseert dat op de situatie in Engeland. Daar zijn al enkele ‘non-segregated schools’ waar zwakzienden hun eigen klasje hebben, maar wel gewoon meedraaien op een gewone school. „Wij zijn zo ver nog niet, dat we aan een samenwerking van een gewone lagere school en een zwakziendenschool kunnen denken”, constateert hij.

4

De school

In oktober 1951 opent de vernieuwde Prins Alexander Stichting de deuren. Er is flink wat veranderd op het terrein. En dat is nodig ook, want vanaf nu gaat de PAS onderwijs en onderdak bieden aan alleen maar slechtzienden, of 'kinderen met een beperkt gezichtsvermogen', zoals op het briefpapier van de stichting te lezen is.

Na de oorlog komt er langzaamaan meer belangstelling voor onderwijs aan slechtzienden, die dan nog steeds zwakzienden worden genoemd. Het aantal slechtzienden groeit. Dat wil zeggen; kinderen die vroeger als blind werden betiteld, worden nu vanwege de gegroeide medische kennis en de betere diagnosetechnieken als zwakziend bestempeld. Maar er is nog een tendens gaande. Ook de pedagogisch-didactische en psychologische inzichten veranderen. Mede daardoor wordt het aanbieden van speciaal onderwijs aan kinderen met een beperking een recht dat vaak bij wet is geregeld.

Het feit dat onderwijsvernieuwer Kees Boeke op zijn school in Bilthoven met een lichtklas begint, gooit behoorlijk wat olie op het vuur. De klas is eigenlijk een sight saving class. Oost en Van Houte, die namens de PAS onderzoek doet naar onderwijs aan slechtzienden, zien die vorm van onderwijs niet zitten.

Maar er gebeurt meer in herrijzend Nederland. Bartiméus in Zeist

en De Wijnberg in Grave beginnen, onafhankelijk van elkaar, met onderwijs aan slechtzienden.

Van Houte gaat intussen met de uitgangspunten van Oost aan de slag. Oost zelf zit tot 1949 in Indonesië. Na de oorlog wordt hij uitgezonden vanwege het conflict dat de Nederlandse staat daar aan het uitvechten is. In 1949 keert hij terug en wordt benoemd tot de eerste schooldirecteur van de nieuwe Prins Alexander Stichting.

Het door Oost zo gewenste systeem van afzonderlijke klassen in het gewone onderwijs is dan nog een stap te ver. Volgens velen is het aantal slechtzienden niet zo groot dat afzonderlijke klassen bestaansrecht hebben. Daarom onderneemt de PAS zelf actie. Er wordt een gigantische reorganisatie in gang gezet. Kinderen en personeelsleden worden in andere internaten herplaatst of komen juist naar de PAS. Het hoofdgebouw wordt verbouwd tot internaat, het Prinses Juliana Paviljoen wordt de school en er komt nog een houten gebouwtje waar de jongste kinderen onderwijs krijgen.

Als de nieuwe PAS na 1953 in rustiger vaarwater komt, schommelt het aantal leerlingen tussen de tachtig en negentig.

In zijn nieuwe functie als schooldirecteur brengt Oost op voortvarende wijze zijn visie in praktijk. Hij blijft daarbij dicht bij de uitgangspunten zoals hij die in 1941 aan het papier toevertrouwde.

Het begripvol lezen noemt Oost het belangrijkste element van het onderwijs dat hij voor ogen heeft. Zonder begripvol lezen is onderwijs in een ander vak niet mogelijk. Het lezen omvat dan ook meer dan alleen lezen uit lesboekjes. Vanzelfsprekend wordt er zoveel mogelijk gewoon lesmateriaal gebruikt. „Telefoonboeken worden ook niet in grote letters gedrukt”, zegt

Oost. De kinderen leren dan ook telefoonboeken en spoorboekjes te gebruiken. Hulpmiddelen die in de lichtklassen gewoon zijn, zoals schoolborden met vette lijnen of dikschrijvende potloden zijn uit den boze in Huis ter Heide.

De drukpers wordt wel ingezet. Op zich is dat niets nieuws. Onderwijsvernieuwer Celestin Freinet deed dat al voor de oorlog in Frankrijk. Hij zet de pers in om de kinderen vast te laten leggen wat ze hebben geleerd. Er is een vereniging die het gedachtegoed van Freinet uitdraagt. De PAS is ook lid van De Drukpers Op School.

Het zelf vervaardigen van drukwerk, inclusief het zetten ervan, is een voortdurende oefening in taal en het zo belangrijke leren kijken. Het hele drukproces, van het zetten van de tekst tot de afwerking van het uiteindelijke drukwerk, past daarom precies in de onderwijsvisie van Oost.

Overigens wordt de pers ook gebruikt om een deel van het lesmateriaal zelf te drukken, op chamois papier en met groene inkt. Volgens Oost – en hij staat daar niet alleen in – is dat voor slechtzienden het best te lezen. Het lettertype dat het best gelezen kan worden heet Garamond. Het is een duidelijke schreefloze letter die nu nog wel gebruikt wordt. Over het lettercorps is ook nagedacht. De huisdrukkerij van de PAS is behoorlijk goed uitgerust. Er zijn letters van verschillende grootte. Beginnende lezertjes krijgen grotere letters voorgeschoteld dan oudere en gevorderde lezers. Dat is overigens ook zo in lesboekjes die in het normale onderwijs worden gebruikt, maar de PAS gaat nog een stapje verder. Het is een vorm van impliciete kijktraining.

Het vervaardigen van drukwerk is een behoorlijk intensieve klus, zeker in die tijd. Leerlingen moeten geconcentreerd en vol aandacht werken, en dat is ook een speerpunt van Oost. „De aandacht is van groot belang”, zegt hij. Oost baseert zich daarbij

ondermeer op werken van de Franse filosofe Simone Weil. In 1981 verwoordt hij zijn hele visie hierover heel duidelijk: „L’attention, dat is voor mij de oefening van de aandacht, ontwikkeling van de aandacht door oefeningen die gericht zijn op concentratie, op het antwoord op de vraag: Wat zie je? In de visuele training is dat de belangrijkste vraag die wordt gesteld.”

Die aandacht en concentratie komt ook terug in de muzische vorming en de lichamelijke opvoeding die de leerlingen op de Prins Alexander Stichting krijgen.

Componist Carl Orff ontwikkelt al voor de oorlog zijn speciale lesmethode Schulwerk. Veel later komt daar een instrumentarium bij. De methode is zo gemaakt dat kinderen op een eenvoudige manier met elkaar muziek kunnen maken. Ook hier is het uitgangspunt dat leerlingen geconcentreerd aan het werk gaan. Het bespelen van het instrument, het letten op wat de anderen doen en het intussen zo goed mogelijk bespelen van het eigen instrument zijn elementen die de methode uitermate geschikt maken voor het onderwijs dat Oost voor zijn leerlingen in gedachten heeft.

Bij de methode van Orff hoort ook dat kinderen leren zich te bewegen. Dit is ook een van de peilers van de onderwijsvisie van Oost. Maar hij geeft de lichamelijke opvoeding een eigen plaats in het schoolplan. Waarschijnlijk is hij hierin geïnspireerd door het blindenonderwijs. Ook daar vormt lichaamsbeweging een belangrijk onderdeel in het leerplan. Het is Oost niet alleen om gymnastiek te doen. Volksdansen en dansexpressie krijgen ook een plek in het lesrooster. Kinderen moeten leren zich vrij te bewegen, is zijn gedachte. Naast de gymleraar heeft de PAS ook de beschikking over een fysiotherapeut. Veel kinderen hebben extra bewegingslessen nodig om hun houding te corrigeren.

De totale muzische vorming, muzieklessen, handenarbeid en lichamelijke opvoeding, maakt een groot deel uit van het lespakket. Zowel in het lager onderwijs als in de bovenbouw. Het is dan ook een hele toer om ruimte in het lesrooster te vinden voor het gewone onderwijs. Toch staat Oost erop dat er iedere schooldag iets aan muzische vorming wordt gedaan. Sterker; hij zegt: „Onze muzische vorming zou ik voor iedere school wensen, want als je een uurtje per week les geeft in muziek, kan je het net zo goed laten en als je een uurtje gymnastiek per week geeft, of twee uurtjes, dan kan je het net zo goed niet doen. Zich bewegen, muziek maken en kijken, dat moet je iedere dag doen.”

De kijktraining is naast het begrijpend lezen het belangrijkste onderdeel van het leerplan van de PAS. Het leren kijken komt in alle vakken wel om de hoek kijken, maar in het speciale projectielokaal wordt er nog eens extra les in gegeven. De jongste kinderen moeten op dia's aanwijzen wat ze zien en daarover vertellen. De grotere kinderen krijgen schoolfilms voorgeschoteld. Ook wordt er vanaf de jaren zeventig schooltelevisie gekeken. Twee tot drie leerlingen delen een draagbare televisie. Er wordt bewust voor kleine schermen gekozen. In die tijd hebben de kleine tv's een veel scherper beeld dan de grote bakbeesten.

Al de extra vakken, die door de PAS worden gezien als basisvakken, houden in dat de leerlingen van de PAS een jaar langer onderwijs krijgen. Na de zesde klas stromen ze door naar een schakelklas. Daar wordt bekeken welke richting het beste past bij het kind. Na dat jaar wordt met het voortgezet onderwijs begonnen. Er wordt zoveel mogelijk geprobeerd onderwijs op maat te geven. Dat gebeurt al in het basisonderwijs, maar in de bovenbouw komt dat nog meer naar voren. Een belangrijke rol daarin speelt de onderwijsmethode IVIO. Het Instituut voor Individuele Ontwikkeling wordt in 1936 opgericht door de beroemde filosoof

en pedagoog Philip Kohnstamm. De stichting groeit na de oorlog uit tot een belangrijk onderwijsinstituut. IVIO biedt scholieren de mogelijkheid om individueel onderwijs te volgen. Via een stelsel van deelcertificaten kan een diploma worden behaald. Bijkomend voordeel van de methode is, vindt de PAS, dat de centrale examens niet op school worden afgenomen maar, net als de staatsexamens bij mavo, op een andere locatie en zonder directe invloed op het examenproces van de eigen leerkrachten. Dat vermeerderd de waarde van het behaalde diploma. De leerling heeft immers hetzelfde traject doorlopen als 'gewone' leerlingen.

Naast het leerplan houdt Oost zich ook bezig met de integratie van slechtziende kinderen in het gewone onderwijs. Met een aantal scholen in de omgeving maakt hij afspraken. Leerlingen van de PAS kunnen, bijvoorbeeld op het Herman Jordan Lyceum, vervolgonderwijs krijgen.

Oost wil eigenlijk nog een stap verder gaan. Als je slechtziende kinderen in het reguliere onderwijs kunt terugplaatsen, kun je goedziende kinderen ook op de PAS les gaan geven. De integratie ten top, denkt hij. Het feit dat zijn school aan alle voorwaarden voldoet voor goed onderwijs, sterkt hem in die gedachte. Er wordt een verzoek ingediend om tien goedziende kinderen op de school te plaatsen. Het gaat dan voornamelijk om kroost van medewerkers van de PAS. De onderwijsinspecteur ziet echter niets in het plan. Maar het geeft wel aan dat het Oost menens is met de integratie. Het zint hem daarom niet erg dat er maar weinig externe leerlingen les volgen op de PAS. Vanaf 1950 gaat het in eerste instantie om een handvol kinderen die in de directe omgeving van het internaat wonen. Later wordt geregeld dat leerlingen uit Amsterdam iedere dag vanuit huis naar de PAS worden gebracht. Zo kunnen ze de avonden en de weekenden

bij hun ouders doorbrengen. Oost is van mening dat het contact met goedzienden onontbeerlijk is voor de ontwikkeling van het slechtziende kind. Van opvang in een internaat moet hij eigenlijk weinig hebben. Oost probeert dan ook al snel een financiële regeling te treffen zodat de leerlingen de weekenden thuis door kunnen brengen. Dat lukt in 1967.

Intussen maakt de PAS op allerlei manieren een spectaculaire groei door. Het aantal aanmeldingen van leerlingen schiet de hoogte in en de stichting probeert op allerlei manieren het onderwijs aan slechtzienden te verbeteren. Zo ijvert de PAS voor een observatiecentrum. Daarin zouden kinderen moeten worden gescreend, nog voor ze onderwijs gaan volgen. Volgens professor Van Houte was zo'n centrum hard nodig, vooral ook omdat er in de diagnose van blinde en slechtziende kinderen nog heel veel te winnen viel.

Oost wil eigenlijk een aantal centra verspreid door het land opzetten. Dat idee haalt het uiteindelijk niet. Wel komen er twee dagscholen voor onderwijs aan slechtzienden. In 1962 opent de Prinses Margriet Francisca School in Rotterdam haar deuren. Voor veertien leerlingen houdt dat in dat ze voortaan in de eigen omgeving naar school kunnen. Drie jaar later wordt er ook slechtziendenonderwijs gegeven aan de Amsterdamse Comeniusschool. De PAS wil daarna nog meer scholen oprichten, maar na een mislukt avontuur in Eindhoven blijft de teller op twee staan.

Dat de methodiek van de PAS zijn vruchten afwerpt, blijkt uit het feit dat steeds meer kinderen na een paar jaar onderwijs in Huis ter Heide teruggeplaatst kunnen worden naar een school in hun woonplaats. Een niet geringe prestatie, van zowel PAS, leerling als school. In de jaren vijftig en zestig staat het onderwijs namelijk onder grote druk, vooral door de uitpuilende klassen.

Het terugplaatsen van leerlingen betekent wel dat de PAS er meer taken bij krijgt. De kinderen moeten namelijk nog wel begeleid worden, net als de scholen die zich over de slechtzienden ontfemen. De PAS professionaliseert die dienstverlening in rap tempo. Medewerkers worden omgeschoold tot ambulante onderwijskracht of visiting teacher.

Het oude idee van Oost om kinderen zo vroeg mogelijk te screenen krijgt alsnog vorm. Al in een vroeg stadium bekijken de medewerkers van de PAS en de toelatingscommissie de mogelijkheden van een aangemeld kind. Daardoor komt het steeds vaker voor dat de leerling in de eigen woonplaats onderwijs kan volgen, natuurlijk wel met hulp van de PAS. In 1981 zit een kwart van de kinderen die de PAS onder haar hoede heeft op een reguliere school.

In 1975 is het feest in Huis ter Heide. Piet Oost is 25 jaar directeur. Dat wordt op grootse wijze gevierd. Het hoogtepunt is de onthulling van het naambord boven de deur van het aloude Juliana paviljoen. De school die daar is gehuisvest draagt voortaan de naam Piet Oostschool. Het is een eerbetoon aan Oost voor al het werk dat hij, vanaf 1938, heeft verricht voor het slechtziendenonderwijs in Nederland.

Ondanks alle lof die Oost ten deel valt, is er ook kritiek. Die heeft deels te maken met het karakter van Oost. Sommigen vinden het lastig om met hem samen te werken. Tegenspraak valt niet altijd in goede aarde, vooral als het gaat om zijn opvattingen over onderwijs aan slechtzienden. Oost wordt soms als rechtlijnig en veeleisend ervaren. Zo vecht hij menig robbertje uit met het Koninklijk Instituut tot Onderwijs van Blinden over kinderen die volgens Oost op de PAS hoorden en niet tussen de blinden. Er gaan ook stemmen op dat Oost in zijn onderwijsmethode te veel

nadruk legt op het kijken. Dat zou voor sommige leerlingen te zwaar zijn. In 1983 houdt oud-schooldirecteur Peter Tol voor een scriptie in het kader van een studie Orthopedagogiek een enquête onder honderd oud-leerlingen van de PAS en Piet Oostschool. Hij wil weten of het leren gebruiken van de ogen, zoals dat op school is geleerd, nuttig is geweest. Ruim de helft, 55,4%, zegt er baat bij gehad te hebben, terwijl 29,8% zegt dat het tamelijk goed geholpen heeft. Het percentage leerlingen dat er slecht mee geholpen is en er geen baat bij heeft gehad bedraagt 15%.

5

Het internaat

Piet Oost is vooral een onderwijzman. In zijn plannen voor onderwijs aan slechtzienden komt een internaat eigenlijk niet voor. Oost wil dagscholen die zich aansluiten bij het reguliere onderwijs zodat de slechtziende leerlingen integreren en gewoon thuis „op hun eigen stoep kunnen rolschaatsen en in hun eigen bed kunnen slapen”, zegt hij in 1981. Het internaat is slechts een tijdelijke oplossing.

In het begin van de jaren vijftig zijn internaten nog strenge instituten. Kinderen mogen bijvoorbeeld alleen in de vakanties naar huis en slapen op massale zalen. De leiding is aangesteld om orde te handhaven. Oost wil dat anders. De PAS is een gezinsvervangend internaat waar alles zo gewoon mogelijk moet zijn. Er zijn dan ook geen aanpassingen voor de slechtzienden die er wonen. De leidsters vervangen de ouders. Ze hoeven niet aan veel eisen te voldoen. Liefde voor de kinderen en het werk volstaan om aangenomen te worden. Groepsgenootjes in de huiskamer zijn broertjes en zusjes. Het samen dingen doen staat dan ook voorop. In de huiskamer met z'n allen eten, na schooltijd thee met een stukje fruit en 's avonds met de hele groep koffie drinken.

Het werken met slechtziende kinderen vergt wel wat bijscholing voor de leidsters. In het team van de PAS wordt samengewerkt

met een oogarts. Die geeft voornamelijk onderwijsadviezen, maar ook de groepsleiding wordt van tijd tot tijd bij de medicus ontboden voor een informatiemiddag. Dat is ook wel nodig, want er zijn kinderen die vanwege hun oogafwijking speciale zorg nodig hebben. Zo mogen ze bijvoorbeeld niet stoeien of is hun afwijking zo complex dat mensen in de omgeving van het kind echt moeten weten hoe ze ermee om moeten gaan.

In de beginjaren van het internaat wonen de leidsters allemaal in. Het vak van groepsleidster heeft dan nog weinig aanzien. Het is liefdewerk, oud papier, volgens de medewerksters. In die dagen kent de PAS alleen vrouwelijke groepsleiding. Die moeten bereid zijn flink te werken. Een sociaal leven zit er ook al niet in. De werkdagen zijn lang en de vrije dagen schaars. De leidsters leiden een soort nonnenleven.

Heel langzaam komt daar verandering in. Een enkeling wil gaan studeren. Niet alleen om meer vakkennis op te doen, maar ook om naast de werkervaring een diploma te kunnen overleggen als er een nieuwe werkkring gezocht dient te worden. Oost laat er namelijk geen twijfel over bestaan dat het internaat een tijdelijke oplossing is. „We moeten proberen onszelf overbodig te maken”, zegt hij niet alleen in publicaties, maar ook tegen zijn werkneemsters. Waarschijnlijk ook daarom geeft hij zijn mensen alle steun als ze verder willen leren. Een aantal leidsters grijpt die kans met beide handen aan. Bijkomend voordeel voor Oost is dat ze het internaat trouw blijven en in andere functies nog veel kunnen betekenen voor de PAS.

In de jaren zestig is het een drukte van belang op het internaat. Kinderen van zes tot 21 jaar worden er gehuisvest en ook voor het personeel is woonruimte beschikbaar.

De kinderen wonen in kleine groepen in huiskamers. Die worden gerund door twee leidsters. Er is een opvanghuiskamer voor de allerkleinsten. Die worden na een of twee jaar ondergebracht in de andere huiskamers. Er is ook nog een huiskamer voor de oudste kinderen. Verdeeld over het pand zijn er vier grote slaapzalen.

Het regime is, in vergelijking met elders, niet al te streng. Er zijn natuurlijk tal van regels, maar er wordt vooral geprobeerd een prettige sfeer te creëren. Het internaat heeft immers tot doel het gezinsleven te vervangen. Zo is het internaat een prettige oase van rust. Op verantwoorde wijze wordt er wel voor leven in de brouwerij gezorgd door Oost. Amusement moedigt hij aan, als het maar geen plat vermaak wordt. Radio is uit den boze en later komt ook de televisie er ook maar mondjesmaat in op de Alexanderweg. Ook stripboeken worden zoveel mogelijk in de ban gedaan. Musiceren en luisteren naar klassieke muziek wordt flink gestimuleerd als verlengstuk van de muzische vorming die op school wordt gegeven.

Later komt daar verandering in. Kinderen mogen in hun eigen kamer naar de radio luisteren of eigen muziek draaien. In een van de huiskamers komt een televisie en kinderen mogen zelfs een avond per week iets langer opblijven om hun favoriete programma te zien.

Eind jaren zestig verandert er veel in de maatschappij. Die ontwikkelingen gaan ook niet aan de PAS voorbij. Na een lange strijd krijgt Oost het voor elkaar dat alle kinderen in de weekeinden naar huis kunnen. Al in de jaren vijftig pleit hij daarvoor. Veel ouders kunnen de reiskosten niet opbrengen en een bedelbrief aan gemeenten levert niet veel op. Een enkeling kan, met gemeentesubsidie, wel naar huis. Voor de achterblijvers worden de weekeinden in de loop der tijd steeds saaier. Soms

zitten er maar zes kinderen in het grote pand.

In 1959 krijgt Oost een onderscheiding van het Algemeen Nederlands Verbond vanwege zijn verdiensten voor het slechtzinnige kind: de Visser-Neerlandia prijs. Van het geld dat bij de prijs hoort, richt hij een reisfonds op.

In 1967 is de reisvergoeding eindelijk goed geregeld. De PAS kan dan in de weekeinden de deuren sluiten. Dat betekent ook dat er voor de groepsleiding het een en ander verandert. Een andere tendens is dat veel personeel niet meer intern wil wonen. Ze zoeken hun heil buiten het internaat. Daardoor komen er veel kamers vrij, en daarmee kan ingespeeld worden op de veranderende behoeften van de kinderen. De grote slaapzalen raken uit de tijd. Vooral de oudere kinderen willen een plek om zich terug te kunnen trekken of om huiswerk te kunnen maken. De vrijgekomen kamertjes worden in eerste instantie bevolkt door de oudere pupillen. Het gaat vaak om leerlingen die al buitenshuis onderwijs volgen, maar nog wel op het internaat zitten. Later komen ook jongere kinderen in aanmerking voor een eigen kamer. Die moeten ze delen met een of twee andere leeftijdsgenoten. Wel van dezelfde sekse overigens.

Midden jaren zeventig kunnen oudere kinderen op kamers in de buurt gaan wonen. Bij een echte hospita, met begeleiding van de PAS.

Als de PAS in 1967 semi-internaat is, verandert er ook veel voor de leiding. De werktijden worden aangepast en er komt een slaapdienst. Er is een 'nachtwacht', een groepsleidster die gedurende de nacht aanspreekbaar is voor pupillen in nood. Een tweede leidster heeft slaapdienst. Die werkt tot een uur of elf 's avonds en gaat dan slapen. Bij serieuze problemen kan de nachtwacht een beroep doen op die collega. Er komen vanaf

1970 ook mannelijke groepsleiders en de medewerkers krijgen een cao. Daardoor stijgt het beroep van groepsleider in aanzien, maar wordt het allemaal heel wat zakelijker, hetgeen Oost doet verzuchten dat zijn mensen zich als echt personeel gaan gedragen.

Ondanks die verzakelijking blijft de sfeer meestentijds aangenaam. Oost geeft de groepsleiding alle vrijheid om dingen te ondernemen met de leerlingen. Er worden dan ook bij de vleet kampeerweekenden, uitjes naar het bos, speurtochten en sportactiviteiten georganiseerd. De oudere kinderen gaan, meestal in de herfstvakantie, gezamenlijk op vakantie, bijvoorbeeld naar Frankrijk.

De leerlingen ontplooiën ook zelf initiatieven. Er is een levendige SOOS. Die organiseert feesten. Vooral het eindfeest spreekt tot de verbeelding. De gymzaal wordt met vereende krachten omgetoverd tot een heuse disco. Alle platencollecties worden op een hoop gegooid en in Zeist wordt een puike geluidsinstallatie gehoord. Bij de buurtsuper verderop in de straat wordt een aanzienlijke hoeveelheid fris en chips ingeslagen.

Aan het eind van de jaren zeventig is de PAS een soepel draaiend internaat. Er zijn nog twee slaapzalen voor de kleinste kinderen. Alle andere inwoners delen een kamer. De dagelijkse gang van zaken op het internaat is geprofessionaliseerd. Zo zijn er behandelplannen voor kinderen die dat echt nodig hebben. De leiding wil de gezinssfeer nog meer laten uitkomen op de PAS. Zo zouden de huiskamers eigenlijk allemaal een eigen keuken moeten krijgen en zou het pand helemaal opnieuw ingedeeld moeten worden. Oost vindt ook wel dat er iets moet veranderen, maar wil daar zelf niet aan. „Dat doen jullie maar als ik weg ben”, zegt hij.

6

Na 1975

In 1977 neemt Piet Oost afscheid als directeur van de school die twee jaar eerder zijn naam heeft gekregen. Peter Tol neemt het stokje van hem over. Oost blijft nog wel directeur van het internaat, een constructie waarvoor de onderwijsinspecteur speciaal toestemming verleent.

De Prins Alexander Stichting, en in mindere mate de Piet Oostschool, maken zware tijden door in het midden van de jaren zeventig. Dat heeft veel te maken met het aantal interne leerlingen. Oost lijkt zich met zijn eigen beleid in de vingers te snijden. Hij wil immers kinderen zoveel mogelijk op een school in de eigen woonplaats onderwijs laten volgen met ondersteuning van medewerkers van de PAS. Het probleem is echter dat de instelling voor deze dienstverlening niet betaald krijgt. Het geld komt van de Stichting tot Exploitatie der Drie Samenwerkende Blindeninstellingen.

Omdat de PAS erin slaagt veel kinderen in de eigen omgeving naar school te laten gaan, heeft dat ook gevolgen voor de bezetting op het internaat. Zo loopt de instelling veel inkomsten mis. Via de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ) wordt in die tijd het wonen in een internaat betaald. Het is dan een simpele optelsom: hoe minder pupillen in het internaat wonen, hoe minder geld er naar de instelling gaat. Bovendien moet aan de

eisen van de bezettingsgraad worden voldaan om sowieso geld te krijgen. In een beleidsnota waarschuwt Oost al in 1975 voor deze tendens. Hij vindt dat er op deze manier geen recht wordt gedaan aan het, in zijn ogen, succesvolle beleid van de PAS.

De PAS besluit in 1972 echt werk te maken van het begeleiden van slechtziende leerlingen in de eigen omgeving. Als er een kind wordt aangemeld, is het vanaf dan helemaal niet vanzelfsprekend dat het kind naar Huis ter Heide komt. Een toelatingscommissie bekijkt de mogelijkheden van het kind, en daarbij wordt vooral onderzocht of de leerling in de eigen omgeving onderwijs kan volgen. De PAS heeft er al in de jaren vijftig ervaring mee opgedaan. Toen was Prinses Christina de eerste leerling die door de PAS op een gewone school werd begeleid. Oost nam die taak persoonlijk op zich. Vanaf 1972 loopt het aantal leerlingen dat op die manier geholpen wordt flink op en daarmee komt een wens van Oost uit. Hij noemt het zelf de onthospitalisering van het slechtziende kind. Daarmee bedoelt hij dat voorkomen moet worden dat een kind, alleen omdat het slechtziend is, in een internaat terecht komt. Probleem is wel dat het internaat niet zo maar opgeheven kan worden. Er blijven altijd kinderen die niet in de gelukkige omstandigheid zijn om in de eigen woonplaats onderwijs te volgen. Dat kan komen omdat de school in de buurt niet mee kan of wil werken, of omdat de thuissituatie niet ideaal is. Maar het kan ook zijn dat de leerling beter af is in het buitengewoon onderwijs.

Het kan niet anders dan dat de nieuwe werkwijze gevolgen heeft voor het internaat en de school. Nu ouders kunnen kiezen tussen hun kind dichtbij onderwijs laten volgen of op de PAS, is het duidelijk dat de meesten Huis ter Heide links laten liggen, soms tegen beter weten in. Daardoor verandert de samenstelling van

de internaatsbevolking gaandeweg. Zo loopt het aantal interne leerlingen gestaag terug. Omdat de bezettingsgraad op orde dient te blijven vanwege de bijdrage uit de AWBZ ziet Oost zich steeds meer gedwongen kinderen op te nemen die naast de zorgvragen als gevolg van hun beperkt gezichtsvermogen ook andere zorgvragen hebben. Dit trekt een zwaardere wissel op de groepsleiding. Ook op school is te merken dat er iets verandert. De roep om een professionelere aanpak wordt luider. Eigenlijk wil Oost daar niets van weten omdat het niet echt strookt met zijn opvattingen. Maar hij ziet ook wel in dat er, zeker in het internaat, iets moet veranderen. Er komen behandelplannen voor kinderen die dat nodig hebben en er wordt gespecialiseerd personeel aangenomen. Ook wordt er specifieke kennis ingekocht bij andere instanties.

Het lukt Oost aardig om het internaat op deze wijze gevuld te houden, maar het moge duidelijk zijn dat de hele gang van zaken hem niet zint. Het liefst ziet Oost een internaat voor zich dat klein van opzet is en waar alleen slechtzienden gehuisvest worden. In het Tijdschrift voor Orthopedagogiek zegt hij: „Dat is sociaal hygiënischer dan dat men de instituten maar laat groeien en ze vult met kinderen die alle mogelijke gebreken vertonen, want daar gaan we nu zo langzamerhand op aan.”

Overigens hebben meer instellingen last van die problematiek en dat komt deels door veranderde inzichten in het buitengewoon onderwijs.

In het midden van de jaren zeventig komt vanuit de politiek de wens naar voren om kinderen zoveel mogelijk in het reguliere onderwijs te plaatsen. Voor leerlingen die echt niet kunnen meekomen zou er dan plaats zijn in het speciaal onderwijs, zoals het buitengewoon onderwijs gaat heten. Daarbinnen zou er veel meer rekening gehouden moeten worden met de (ortho)

pedagogische behoeften van het kind, zonder te kijken naar de handicap. Dat klinkt allemaal mooi, maar door de uitvoering wordt in de jaren tachtig een vette streep gezet. Uiteindelijk gaat het hele onderwijssysteem flink op de schop vanwege vergaande bezuinigingen.

„Ik ben niet zo naïef te denken dat het internaat overbodig is”, schrijft Oost al in 1964. „Het is daarentegen mijn overtuiging dat het internaat alles in het werk moet stellen om zichzelf overbodig te maken.” Cijfers uit 1981 geven aan dat Oost daar, 27 jaar later, behoorlijk in geslaagd is. Van de 403 kinderen die ook maar iets te maken hebben met de Prins Alexander Stichting wonen er slechts 45 in het internaat.

Oost is dan al met pensioen. In 1980 wordt Tjalling Steenstra zijn opvolger. Aan hem de taak om allerlei veranderingen binnen het internaat door te voeren. Zo gaat het aloude huiskamersysteem op de schop. Het pand aan de Alexanderweg wordt van binnen grondig vertimmerd. Met de grote slaapzalen is het voorgoed gedaan. Ieder kind krijgt zijn eigen kamer. Verder verdwijnt de centrale keuken. De huiskamers worden uitgerust met een keuken en de leiding moet vanaf die tijd dan ook zelf zorgen voor het eten.

Het wordt allemaal wat vrijer, maar vooral kleinschaliger. De Piet Oostschool wordt nog redelijk bezocht. Het aantal externe leerlingen is naar verhouding flink gestegen. Toch baart het achteruit hollende leerlingenaantal zorgen. De PAS moet, net als het blindeninstituut en de andere organisaties die zich bezighouden met onderwijs aan blinden en slechtzienden, de positie heroverwegen. De keiharde bezuinigingen die in het eerste deel van de jaren tachtig worden doorgevoerd zorgen voor grote veranderingen. De politiek wil een eind maken aan

al de losse clubjes die uit allerlei potjes geld krijgen. Het geld dat nog beschikbaar is voor zorg en onderwijs aan blinden en slechtzienden moet anders worden verdeeld en dat betekent dat de structuur van de organisaties ook moet veranderen. De zorg moet regionaal worden aangeboden. Het Koninklijk Instituut tot Onderwijs van Blinden had eind jaren zeventig al zelf een aanzet gegeven in de nota 'Nieuwe wegen in de hulpverlening voor slechtzienden en blinden'. In de jaren tachtig wordt de nota omgezet in politieke daden.

Na heel veel vijven en zessen komen er zes regio's. Die leveren zorg op maat aan visueel gehandicapten. In principe wordt er geen onderscheid meer gemaakt tussen blinden en slechtzienden, al dan niet in combinatie met een andere handicap.

Voor de Prins Alexander Stichting en de Piet Oostschool heeft dat verstrekkende gevolgen.

Allereerst is er het internaat. Na de renovatie begin jaren tachtig blijft het aantal inwoners dalen. Het grote pand staat half leeg en dat kost behoorlijk wat geld. Er wordt een plan bedacht om kinderen in woonhuizen te laten wonen, een soort begeleid wonen. De ideeën worden in de kiem gesmoord. Het project krijgt geen goedkeuring. Het betekent het einde van de Prins Alexander Stichting.

De kinderen van het internaat vinden onderdak in Huizen. De 24 internaatsplaatsen die vrij komen, worden ondergebracht in Rotterdam. Daar wordt, met hulp van de Prinses Margriet Fransiscaschool een woonvoorziening opgezet in de wijk IJsselmonde. De kinderen worden ondergebracht in drie woongroepen

Voor de Piet Oostschool breekt een turbulente periode aan. Het onderwijs zoals dat vanaf 1950 wordt gegeven aan slechtzienden

verdwijnt. Na het vertrek van Peter Tol in 1981 wordt na een tussenfase Frits Grevink benoemd tot directeur van de school. Hij is jaren onderwijzer geweest op het blindeninstituut en heeft daar gewerkt in de zogeheten useful vision class. Daarin zaten zeer slechtziende kinderen. De leerlingen kregen zowel onderwijs in braille als in zwart schrift. Grevink krijgt de taak vorm te geven aan een systeem waarin blinden en slechtzienden samen onderwijs volgen. Op de Piet Oostschool, waar in 1984 de geest van Oost nog flink rondwaart, is het personeel niet zomaar te vinden voor de ideeën van de nieuwe directeur. Grevink moet dan ook alles uit de kast halen om zijn medewerkers te overtuigen. Daarnaast moeten de leerkrachten ook bijgeschoold worden. Zowel het onderwijzend personeel van het blindeninstituut als de leraren van de Piet Oostschool moeten behoorlijk wennen aan de nieuwe situatie. Het gaat er soms heet aan toe, maar met vallen en opstaan lukt het Grevink een werkend onderwijssysteem op poten te zetten. Uitgangspunt is dat ieder kind onderwijs naar vermogen krijgt aangeboden. Dat geldt voor blinden, slechtzienden, Low vision-kinderen – kinderen die zeer slechtziend zijn - en voor leerlingen die meervoudig beperkt zijn. Volgens Grevink is het mogelijk om een groep bestaande uit blinden en slechtzienden samen les te geven als er goed wordt gekeken naar de didactische behoeften van elk kind. Dat betekent dat de leerkracht aan ieder kind pedagogisch maatwerk levert. Ook moeten de juiste hulpmiddelen in de klas aanwezig zijn voor onderwijs op maat en moet er worden gekeken naar de interactie in de groep.

„Wat er tot onze grote verbazing gebeurde was dat de blinden in de groep opleefden”, herinnert Grevink zich over de begintijd. „De klas werd groter, en hoewel de blinden in de minderheid waren, was er geen dominantie van de slechtzienden.” In zijn publicatie uit 1941 waarschuwt Oost juist daarvoor.

Profiteren de blinden van de gezamenlijke klassen; voor de slechtzienden is er ook iets te winnen. Het onderwijs aan de Piet Oostschool, en andere slechtziendenscholen, is tot dan toe voornamelijk gericht op kijken. Volgens Grevink hebben veel slechtzienden behoorlijk wat moeite en kracht moeten steken in het waarnemen. Dat heeft veel van hen gevergd, in sommige gevallen misschien zelfs wel te veel. Grevink is dan ook de mening toegedaan dat in het onderwijssysteem van Oost de nadruk te veel lag op kijken. „Van veel ex-leerlingen van de Piet Oostschool heb ik gehoord dat ze het gevoel hadden dat ze niet slechtziend mochten zijn”, zegt hij, terugkijkend op zijn periode als directeur van de school. „Daarin verschil ik van mening met hem.”

Grevink zegt de didactische principes van Oost nu nog steeds te onderschrijven. Hij vindt dat het goed was dat Oost afstand nam van het blindenonderwijs. Maar in de jaren tachtig was het tijd om het onderwijs te hervormen. Het slechtziendenonderwijs moest na de Tweede Wereldoorlog een eigen plek krijgen. Toen dat na veel strijd en inzet van Oost gebeurd was, werd het tijd om het onderwijs door te ontwikkelen. Grevink stelt dat in zijn onderwijsmethode het kijken en de kijktraining niet naar de achtergrond zijn verdwenen. „Ik denk dat we het trainen van de restvisus nu beter en systematischer aanpakken dan vroeger.”

De kijktraining zoals die nu wordt gegeven bij Visio is mede ontwikkeld door mensen die gepokt en gemazeld zijn bij de PAS. De basis van de training gebeurt in de klas. Bij specifieke hulpvragen kan het kind terecht bij onderwijskrachten die gespecialiseerd zijn in het geven van kijktrainingen. Mede door de tweede technische revolutie in de jaren tachtig en negentig is het mogelijk geworden om de kijktraining nog meer toe te spitsen op de hulpvraag van het kind. Die ontwikkeling zet zich door. Hulpmiddelen die Oost niet zag zitten mogen bij Grevink wel

de klas in. Logisch, want de groep slechtzienden die nu op een speciale school les krijgen, verschilt heel erg van de leerlingen op de Piet Oostschool. Zo wordt er sinds 1985 veel gebruik gemaakt van luisterboeken. Het onderwijs aan slechtzienden is daardoor volgens Grevink 'taliger' geworden. Dat houdt in dat de nadruk niet meer altijd op kijken wordt gelegd. Dat geeft slechtzienden meer houvast en structuur omdat hun visuele systeem op gezette tijden wordt ontlast. Maar het is zeker niet zo dat het slechtzienden gemakkelijker wordt gemaakt, bezweert Grevink.

In 1989 valt het doek voor de Piet Oostschool. Samen met het blindeninstituut gaat de school op in Visio. Die organisatie groeit in de jaren negentig uit tot het onderwijs- en kenniscentrum voor mensen met een visuele beperking. Via een omweg, en misschien niet helemaal op de manier zoals Oost dat graag had gezien, worden veel van de dingen waar hij zich hard voor heeft gemaakt toch werkelijkheid.

In heel het land heeft Visio scholen voor basis- en voortgezet onderwijs. Door die regiofunctie hoeven leerlingen in bijna alle gevallen niet meer opgenomen te worden in een internaat. De organisatie neemt kinderen al vroeg onder haar hoede en begeleidt peuters en kleuters naar de onderwijsvorm die het best bij ze past.

Kinderen met alleen een oogafwijking worden zoveel mogelijk op een gewone school geplaatst. Voor de slechtzienden die niet in het regulier onderwijs terecht kunnen, heeft Visio regionale scholen opgezet, zodat ze toch dicht bij huis onderwijs kunnen volgen. Daardoor ontstaat voor de meeste slechtzienden de integratie en de onthospitalisering die Oost zo graag wilde.

Verantwoording

Van augustus 1968 tot juni 1980 was ik leerling van de Prins Alexander Stichting en de Piet Oostschool. In die twaalf jaar woonde ik in het internaat en kreeg onderwijs op de slechtziendenschool.

Er gebeurde veel, daar in Huis ter Heide. Maar waarom? Wat wilde 'Oom Piet' Oost eigenlijk van ons en met ons?

Toen ik in 1980, met mavodiploma, via de voordeur van het internaatgebouw de PAS verliet, had ik geen boodschap aan die vraag. Ik zou de wijde wereld intrekken en wel zien waar het schip strandde.

Pas jaren later kwamen de vragen, was er nieuwsgierigheid naar hoe mijn klasgenoten door het leven waren gerold en wilde ik wel eens weten hoe de onderwijsvisie van Oost precies in elkaar zat. Ik ben op zoek gegaan. Stukje bij beetje vond ik informatie en dat heeft geleid tot dit boekje.

Veel dank ben ik verschuldigd aan Peter Tol, oud-directeur van de Piet Oostschool, Geesje van Guldener, oud-medewerkster van de PAS en POS, Marian Keek, oud-groepsleidster/maatschappelijk werkster van de PAS, Martha Schut, oud-hoofd van de huishouding van de PAS en Frits Grevink, domeindirecteur Onderwijs van Visio.

Renate Sun-Louw wil ik bedanken voor de redactionele hulp en de onvoorwaardelijke steun.

Tot slot bedank ik ook Rinus Keymans, die publicaties uit het Tijdschrift voor Orthopedagogiek ter beschikking heeft gesteld.

Literatuurlijst:

Tastend door de tijd

Twee eeuwen zorg voor blinde en slechtziende mensen

Jozef Vos

2008

Uitgeverij Boom

Zicht op de wereld

Over opvoeding van en onderwijs aan blinde en slechtziende kinderen

J. van Weelden en J. Gerestein

1990

ACCO

Slechtzienden in de maatschappij

Een follow-up studie onder oud-leerlingen van de Piet Oostschool
(Prins Alexander Stichting)

Peter Tol

1983

Sight Saving Classes in the Public Schools

R. B. Irwin

1920

Harvard Bulletin in Education

Onderwijs voor slechtzienden

J.A. Schreuder

1933

Tijdschrift voor Orthopedagogiek

Kopstukken van de orthopedagogiek

J.D. van der Ploeg

2006

Lemniscaat

Op de site van **het tijdschrift voor Orthopedagogiek** staan bijna alle artikelen die Piet Oost voor het blad heeft geschreven. Voor meer informatie over de Prins Alexander Stichting en de Piet Oostschool verwijs ik graag naar de website **www.oudpassers.nl**.

Op **www.leraar24.nl** staan een aantal interessante filmpjes over onderwijs aan blinden en slechtzienden.

Iedere dag moet een kijkdag zijn is geschreven door Di-Lan Sun ter gelegenheid van de reünie van de Prins Alexander Stichting en Piet Oostschool op 6 oktober 2012. Van het boekje is een digitale versie te downloaden via www.oudpassers.nl. Op die website staat ook een gesproken versie. Op www.sunlouwtekstem.nl vindt u meer informatie over de auteur.

© Di-Lan Sun/Sun-Louw Teksten 2012

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor meer informatie: info@sunlouwteksten.nl

